

УДК 631.1.016:338.43

РІВЕНЬ ТА ДИНАМІКА ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИЙНЯТИХ НИМИ СТРАТЕГІЙ

LEVEL AND DYNAMICS OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF REALIZATION STRATEGIES ADOPTED BY THEM

Зоря О.П.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів і кредиту,
Полтавська державна аграрна академія

Zoria Oleksii

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor, Department of Finance and Credit,
Poltava State Agrarian Academy

У роботі проведено аналіз та оцінку рівня й динаміки економічного розвитку аграрних підприємств України у контексті реалізації прийнятих ними стратегій. Визначено, що в аграрній сфері тісно переплітаються питання економічного, екологічного й соціального характеру, водночас сільське господарство є не тільки галуззю виробництва, а й способом життя сільського населення, а його взаємодія з природою визначає важливість екологічного чинника. Управління у цій системі ведеться для збільшення й якісного поліпшення виробництва корисної та необхідної для людини продовольчої продукції за підтримки властивостей агроєкосистеми до самовідтворення. Встановлено, що аграрні підприємства як об'єкти стратегічного управління та процесу формування стратегії їх розвитку мають яскраво виражені галузеві особливості, пов'язані зі специфікою діяльності в аграрному секторі та економічних відносин на продовольчому ринку. Урахування цих особливостей під час формування стратегії розвитку аграрних підприємств дасть змогу підвищити їхню конкурентоспроможність на внутрішньому і зовнішньому ринках, сприятиме ефективній участі в забезпеченні продовольчої безпеки нашої держави та нарощуванню експортного потенціалу країни в аграрній сфері.

Ключові слова: стратегія, розвиток, аграрне виробництво, аграрні підприємства, економічне зростання, ефективність, механізм, процес.

В работе проведены анализ и оценка уровня и динамики экономического развития аграрных предприятий Украины в контексте реализации принятых ими стратегий. Определено, что в аграрной сфере тесно переплетаются вопросы экономического, экологического и социального характера, в то же время сельское хозяйство является не только отраслью производства, но и образом жизни сельского населения, а его взаимодействие с природой определяет важность экологического фактора. Управление в этой системе ведется для увеличения и качественного улучшения производства полезной и необходимой для человека продовольственной продукции при поддержке свойств агроэкосистемы к самовоспроизведению. Установлено, что аграрные предприятия как объекты стратегического управления и процесса формирования стратегии их развития имеют ярко выраженные отраслевые особенности, связанные со спецификой деятельности в аграрном секторе и экономических отношений на продовольственном рынке. Учет этих особенностей при формировании стратегии развития аграрных предприятий позволит повысить их конкурентоспособность на внутреннем и внешнем рынках, будет способствовать эффективному участию в обеспечении продовольственной безопасности государства и наращиванию экспортного потенциала страны в аграрной сфере.

Ключевые слова: стратегия, развитие, аграрное производство, аграрные предприятия, экономический рост, эффективность, механизм, процесс.

The work has been analyzed and evaluated the level and dynamics of economic development of agrarian enterprises of Ukraine in the context of the implementation of their adopted strategies. Instability of socio-economic policy, unpredictability of the external economic environment necessitate the use of modern approaches to increase the

efficiency of Ukrainian agrarian enterprises. It is scientifically and practically grounded that the principles of strategic management need to be used to ensure sustainable operation and development of enterprises in a complex and dynamic market environment. It is determined that issues of economic, ecological and social nature are closely intertwined in the agrarian sphere, at the same time, agriculture is not only a branch of production, but also a way of life of the rural population, and its interaction with nature determines the importance of the environmental factor. Management in this system is aimed at increasing and qualitatively improving the production of useful and necessary food products for humans while maintaining the properties of the agro-eco-system to self-reproduction. It has been established that agrarian enterprises as objects of strategic management and the process of forming a strategy for their development have pronounced branch features related to the specifics of activities in the agricultural sector and economic relations in the food market. Taking into account these peculiarities during the development of the agrarian enterprise development strategy will increase their competitiveness on the domestic and foreign markets, promote effective participation in ensuring the food security of our country and increase the country's export potential in the agrarian sector. The diverse tendencies of economic development of agrarian production revealed by us in this study only exacerbate the scientific problem concerning the necessity of substantiation of theoretical and methodological principles of forming the strategy of development of agrarian enterprises in the conditions of modern institutional transformations in order to further increase the efficiency of their functioning and increase the competitiveness of the domestic and international food markets, which in turn will lead to an increase in the production of gross output and guarantees food security of our country.

Key words: strategy, development, agrarian production, agrarian enterprises, economic growth, efficiency, mechanism, process.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Основними функціями аграрного сектору економіки України є забезпечення населення країни продовольством та гарантування її продовольчої безпеки. Нестабільність соціально-економічної політики, непередбачуваність зовнішнього економічного середовища зумовлюють необхідність застосування сучасних підходів до підвищення ефективності діяльності українських аграрних підприємств. Науково й практично обґрунтовано, що для забезпечення сталого функціонування і розвитку підприємств в умовах складного та динамічного ринкового середовища потрібно використовувати принципи стратегічного управління. У цілому механізм стратегічного управління аграрними підприємствами досить універсальний, існують загальноприйняті функції, принципи, методи й інструменти, характерні для даного типу управління. Проте для підвищення ефективності їх використання під час проведення стратегічного аналізу діяльності підприємства, розроблення стратегії та формування комплексу заходів щодо досягнення стратегічних цілей, реалізації вибраної стратегії розвитку необхідно приділяти особливу увагу специфіці об'єкта управління та його зовнішньому середовищу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Вагомий внесок у вирішення проблеми ефективного економічного функціонування аграрного виробництва та суб'єктів господарювання, а також формування стратегії їх розвитку зробили вчені: П. Гайдуцький [1], А. Даниленко [2], І. Кириленко [3], В. Месель-Веселяк [4; 6], Ю. Лупенко [1; 4], П. Саблук [1; 5], М. Федоров [6], О. Красноруцький [7], П. Макаренко [8], Л. Мармуль [9] та ін. Проведені ними фундаментальні та прикладні

наукові дослідження стали основою для здійснення аграрних трансформацій та формування стратегії розвитку аграрних підприємств у сучасних умовах.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Мета роботи полягає у розробленні й обґрунтуванні теоретико-методологічних та прикладних засад формування стратегії розвитку аграрних підприємств в умовах інституційних трансформацій. Завданням дослідження є аналіз та оцінка рівня й динаміки економічного розвитку аграрних підприємств України у контексті реалізації прийнятих ними стратегій. Як науковий інструментарій використано такі прийоми та методи дослідження: абстрактно-логічний (для здійснення теоретичних узагальнень та формулювання висновків щодо формування стратегії розвитку аграрних підприємств), монографічний (для проведення ретроспективного аналізу та визначення тенденцій економічного розвитку аграрних підприємств), статистичні методи (для оцінки економічної ефективності функціонування аграрних підприємств) та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Як відомо, аграрний сектор являє собою сукупність галузей, які включають сільське господарство, переробну промисловість та сферу послуг. Галузі промисловості та сервісу включаються в аграрний сектор, якщо вони технологічно пов'язані із сільським господарством, здійснюють транспортування, зберігання, переробку сільськогосподарської продукції, її доведення до споживача, забезпечують сільське господарство обладнанням, добривами, іншими матеріально-технічними ресурсами. До аграрного сектору також належать виробнича інфраструктура та соціальна інфраструктура сільських територій. Базовою галуззю аграрного сектору є сільське господарство, причому саме

ця галузь характеризується вираженими специфічними особливостями, які впливають на розроблення і функціонування систем стратегічного управління аграрними підприємствами. Тому в даній роботі, досліджуючи аграрні підприємства як об'єкти стратегічного розвитку, автор фокусує увагу, головним чином, на сільськогосподарських підприємствах. Основні показники, що характеризують динаміку ефективності функціонування аграрних товаровиробників України за 2011–2017 рр., представлено в табл. 1.

У 2017 р. вартість чистого прибутку, отриманого аграрними підприємствами України, становить 78 457,7 млн грн, що на 53 190,7 млн грн (або у 3,1 рази) перевищує значення 2011 р. Водночас слід зазначити, що значення аналізованого показника, отриманого у 2017 р., у 5,3 рази перевищує його найнижче значення, отримане сільськогосподарськими підприємствами у 2013 р., проте є на 23,0% нижчим за максимальну вартість чистого прибутку за період 2011–2017 рр. (у 2015 р. аграрними підприємствами України отримано 101 912,2 млн грн чистого прибутку).

В умовах збільшення чистого прибутку та зменшення кількості найманих працівників із 632,1 тис осіб у 2011 р. до 496,1 тис осіб у 2017 р. вартість чистого прибутку у розрахунку на одного найманого працівника збільшилася на 118,1 тис грн (або у 4,0 рази) та становить станом на кінець 2017 р. 158,1 тис грн.

У 2017 р. позитивний фінансовий результат (чистий прибуток) мали 86,7% сільськогосподарських підприємств від їхньої загальної кількості. У 2011 р. частка таких підприємств була на 3,2 відсоткових пункти меншою порівняно зі звітним показником та становила 83,5%. Найменшою частка збиткових підприємств була у 2015 р. (11,1% від їхньої загальної кількості).

Незважаючи на зниження в динаміці операційної рентабельності, в умовах приросту

абсолютних показників, що характеризують ефективність діяльності сільськогосподарських підприємств України, а також скорочення чисельності працівників, зайнятих у даній галузі, за 2011–2017 рр. спостерігається позитивний приріст продуктивності праці, що наглядно демонструє рис. 1.

Так, у 2017 р. сільськогосподарськими товаровиробниками України у розрахунку на одного зайнятого у сільськогосподарському виробництві отримано 271,5 тис грн валової продукції у постійних цінах 2010 р., що на 106,3 тис грн (або на 64,3%) більше порівняно з 2011 р. Зазначимо, що максимальний рівень продуктивності праці було отримано у 2016 р. – 275,3 тис грн, що на 1,4 відсоткових пункти більше порівняно з 2017 р. За досліджуваний період мінімальний рівень продуктивності праці у розрахунку на одного зайнятого у сільськогосподарському виробництві (у постійних цінах 2010 р.) зафіксовано у 2012 р. – 159,7 тис грн.

В умовах значного варіювання в динаміці за 2011–2017 рр. чистого прибутку, отриманого аграрними товаровиробниками України, доцільним є проведення аналітичного вирівнювання ряду динаміки для прогнозування перспективних тенденцій розвитку галузі сільського господарства. Аналітичне вирівнювання ряду динаміки чистого прибутку, отриманого сільськогосподарськими підприємствами України, здійснювалося за рівнянням прямої лінії (табл. 2).

Фактичне та теоретичне значення чистого прибутку, отриманого сільськогосподарськими підприємствами України, зображено на рис. 2.

Ураховуючи розраховані значення рівняння прямої, за збереження зазначеної вище динаміки прогнозований рівень вартості чистого прибутку, отриманого сільськогосподарськими підприємствами України у 2020 р., буде становити 105 081,5 млн грн.

Таблиця 1
Динаміка ефективності діяльності аграрних підприємств України, 2011–2017 рр.

Показник	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2017 р. до 2011 р. (+,-)
Рівень рентабельності операційної діяльності, %	24,7	22,8	11,7	21,4	43,0	33,6	23,5	-1,2
Чистий прибуток (збиток), млн грн	25267,0	26728,4	14925,7	21413,4	101912,2	89816,3	78457,7	53190,7
Одержано чистого прибутку у розрахунку на 1 найманого працівника, тис грн	40,0	43,0	25,7	40,5	203,5	175,0	158,1	118,1
Підприємства, які одержали чистий прибуток, % до їх загальної кількості	83,5	78,6	80,3	84,7	88,9	88,4	86,7	3,2
Рівень рентабельності всієї діяльності, %	19,3	16,3	8,3	9,3	30,4	25,6	18,7	-0,6

Джерело: розраховано автором на основі [10]

В аграрній сфері тісно переплітаються питання економічного, екологічного й соціального характеру. Сільське господарство є не тільки галуззю виробництва, а й способом життя сільського населення, а його взаємодія з природою визначає важливість екологічного чинника. Управління на аграрних підприємствах має справу зі складною агроєкосистемою, яка включає у себе мікроорганізми, рослини, тварини, природно-кліматичні та ґрунтові чинники, інші засоби й предмети праці, трудові ресурси. Управління у цій системі ведеться для збіль-

шення й якісного поліпшення виробництва корисної та необхідної для людини продовольчої продукції за підтримки властивостей агроєкосистеми до самовідтворення. Таким чином, у сільському господарстві здійснюється спільний, взаємозалежний розвиток доповнюючих та забезпечуючих один одного економічних, екологічних та соціальних процесів, що відбуваються на сільських територіях.

Аграрні підприємства як об'єкти стратегічного управління та процесу формування стратегії їхнього розвитку мають яскраво виражені

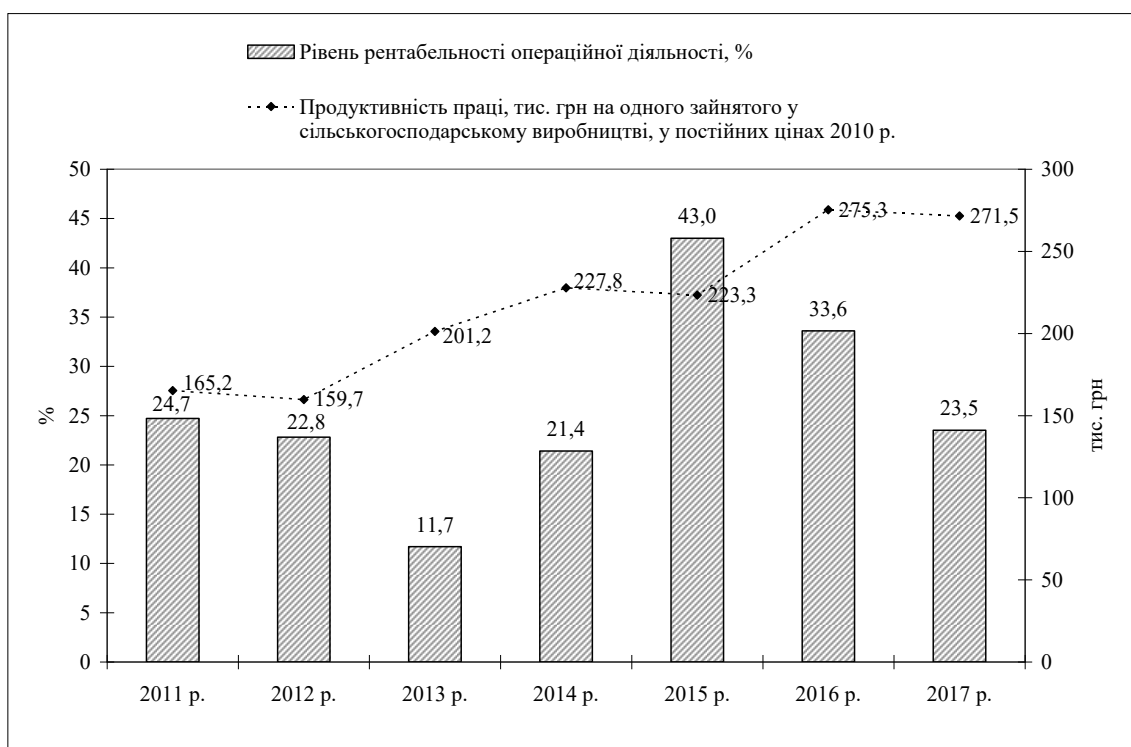

Рис. 1. Динаміка рівня рентабельності операційної діяльності та продуктивності праці в аграрних підприємствах України, 2011–2017 рр.

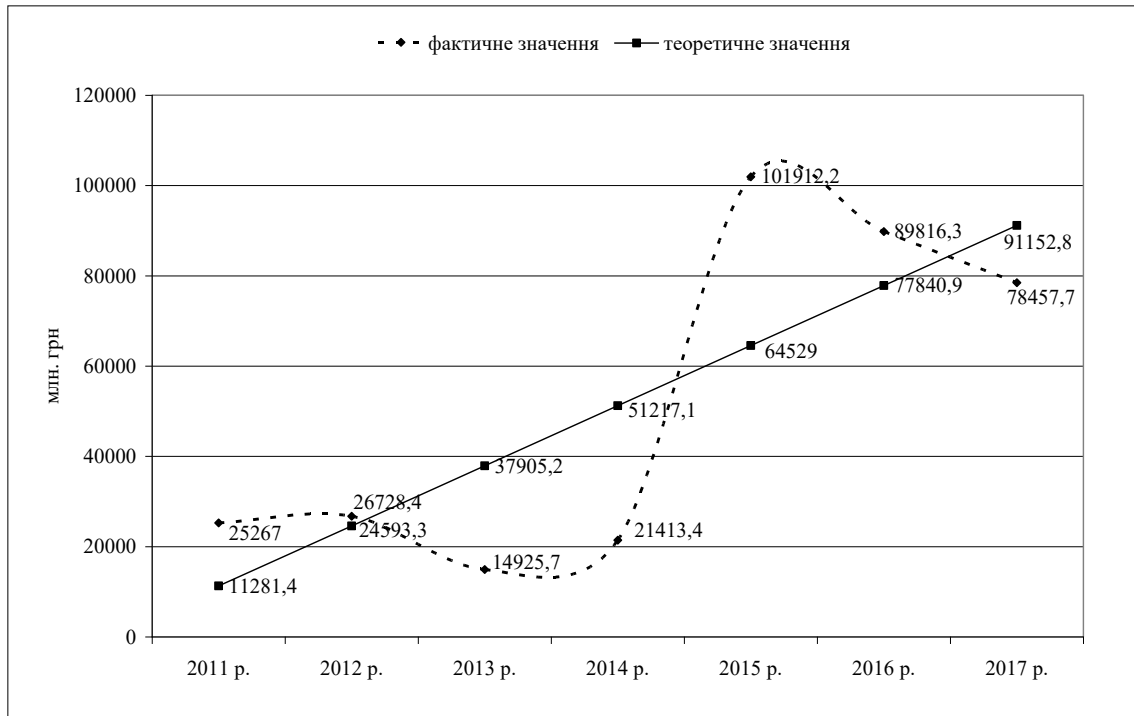
Джерело: побудовано автором на основі [10]

Таблиця 2

Вихідні й розрахункові дані вирівнювання ряду динаміки чистого прибутку аграрних підприємств України за рівнянням прямої

Роки	Порядковий номер року (t)	Фактичне значення вартості чистого прибутку (y), млн грн	Розрахункові величини			Теоретичне значення вартості чистого прибутку ($\hat{y}_t$), млн грн
			ty	t ²	a ₁ t	
2011	1	25267,0	25267	1	13311,9	11281,4
2012	2	26728,4	53456,8	4	26623,8	24593,3
2013	3	14925,7	44777,1	9	39935,7	37905,2
2014	4	21413,4	85653,6	16	53247,6	51217,1
2015	5	101912,2	509561	25	66559,5	64529
2016	6	89816,3	538897,8	36	79871,4	77840,9
2017	7	78457,7	549203,9	49	93183,3	91152,8
Разом	28	358520,7	1806817,2	140	372733,2	358519,7

Джерело: розраховано автором на основі [10]

Рис. 2. Динаміка чистого прибутку, отриманого аграрними підприємствами України, 2011–2017 рр., млн грн

Джерело: побудовано автором на основі [10]

галузеві особливості, пов'язані зі специфікою діяльності в аграрному секторі та економічних відносин на агропродовольчому ринку. Урахування цих особливостей під час формування стратегії розвитку аграрних підприємств дасть змогу підвищити їхню конкурентоспроможність на внутрішньому і зовнішньому ринках, сприятиме ефективній участі в забезпеченні продовольчої безпеки нашої держави та нарощуванню експортного потенціалу країни в аграрній сфері.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Проведені дослідження свідчать, що операційна діяльність аграрних підприємств України станом на кінець 2017 р. є рентабельною, проте спостерігається негативна тенденція стосовно її зменшення. Так, рівень рентабельності операційної діяльності у 2017 р. становить 23,5%, що на 1,2 відсоткових пункти менше порівняно зі значенням даного показника, отриманого аграрними підприємствами у 2011 р. Аналогічно до наміченої тенденції рівня рентабельності операцій-

ної діяльності аграрних підприємств України за 2011–2017 рр. рентабельність усієї діяльності також скоротилася з 19,3% до 18,7%. Слід зазначити, що максимальний рівень як рентабельності усієї діяльності, так і рентабельності операційної діяльності зафіксовано у 2015 р. на рівні 30,4% та 43,0% відповідно. Найнижчий рівень останніх показників за період 2011–2017 рр. отримано у 2013 р. – 8,3 та 11,7 відсоткових пункти відповідно.

Виявлені нами у цьому дослідженні різнобічні тенденції економічного розвитку аграрного виробництва лише загострюють наукову проблему стосовно необхідності обґрунтування теоретико-методологічних засад формування стратегії розвитку аграрних підприємств в умовах сучасних інституційних трансформацій для подальшого підвищення ефективності їх функціонування й зростання конкурентоспроможності на внутрішньому і міжнародному ринках продовольства, що, своєю чергою, призведе до зростання виробництва валової продукції та гарантуватиме продовольчу безпеку нашої держави.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Аграрна реформа в Україні / П.І. Гайдуцький та ін. ; за ред. П.І. Гайдуцького. Київ : ННЦ ІАЕ, 2005. 424 с.
2. Даниленко А.С. Державна підтримка аграрного сектору економіки в контексті формування передумов для сталого економічного розвитку. *Вісник Білоцерківського державного аграрного університету*. 2009. Вип. 63. С. 3–8.
3. Кириленко І.Г. Аграрна реформа в Україні: надбання, проблеми. *Економіка АПК*. 2005. № 5. С. 8–14.

4. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2012. 218 с.
5. Саблук П.Т. Основні напрями удосконалення державної аграрної політики в Україні. *Економіка АПК*. 2011. № 5. С. 3–16.
6. Месель-Веселяк В.Я., Федоров М.М. Стратегічні напрями розвитку аграрного сектору економіки України. *Економіка АПК*. 2016. № 6. С. 37–49.
7. Красноруцький О.О. Імперативи розвитку аграрного сектору вітчизняної економіки в контексті трансформаційних процесів. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка*. 2014. Вип. 149. С. 16–23.
8. Макаренко П.М. Інтеграція як фактор підвищення економічної ефективності сільського господарства. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії*. 2011. Вип. 3. Т. 1. С. 3–8.
9. Мармуль Л., Лугова О. Методичні підходи до оцінки економічного потенціалу сільськогосподарських підприємств. *Економіст*. 2012. № 2. С. 24–26.
10. Статистичний щорічник України за 2017 рік / за ред. І.М. Жук ; Державна служба статистики України. Київ, 2018. 541 с.